

Ahmet İnel: Komplo Anlatısının Dayanılmaz Hafifliği

Posted on 10/05/2020

Hoşumuza gitmeyen, hatta düşmanca olan veya öyle algılanan ama nedenini tam anlayamadığımız bir olayın arkasında gizli bir el, gizli bir amaç aramak evrensel bir davranış tarzıdır. Komploya dayalı izahlar tarihin eski zamanlarından beri varlar ama günümüzde kamu alanında çok daha büyük bir yer işgal ediyorlar. Hele iktidarın bütünüyle saydam olduğu, iktidardan hesap sormanın mümkün olmadığı, kitle iletişim araçlarının büyük bölümünün alenen iktidardaki güç tarafından yönetildiği bir toplumda, hemen her şeyin arkasında bir gizli el, bir gizli niyet aramak neredeyse doğal bir davranış biçimi haline geliyor. Böyle bir ortamda komplo, yalnız iktidardaki güç veya güçlere muhalif olanların değil, belki onlardan daha fazla iktidardakilerin ve onların destekçilerinin gerçeklik algısını çarpıtıyor. Demokratik kurumların zayıfladığı veya yürürlükte olmadığı ortamda iktidarlar çok daha fazla komplo karabasanı içinde yaşamaya mahkum oluyorlar. Bu karabasanları onları daha fazla şiddet yöntemlerine, despotluğa, tahakküme yöneltiyor.

Türkiye, komplolarla toplumsal olayları, siyasal gelişmeleri, hatta doğal afetleri açıklamanın çok yaygın olduğu bir ülke. Adnan Ekşigil, Birikim Güncel’de yayımlanan yazısında bunu Kanal İstanbul projesi örneğini ele alarak, gayet iyi betimliyor. Popülizmle halk kitlelerine ulaşma olanağını sağın elinden alma amacıyla geliştirilecek bir sol popülizm yaklaşımının da, halkı iktidardan veya sağ güçlerden soğutmak için komplo kurmacalarına sarılmasının büyük bir hata olacağına dikkat çekiyor.

Komplo Teorileri, Disiplinlerarası Bir Giriş, komploya dayalı izahlara karşı herkesin aşılacak için okuması gereken bir kitap. Kerem Karaosmanoğlu’nun yazdığı bu kitapta (İletişim Yayınları, 2019), komploya dayalı izahların tarihsel kökenlerini (Masonlar, Tapınak

Şövalyeleri, İlluminati ve elbette Yahudiler) gösterdikten sonra, bu tür izaha yatkınlığın arkasında yatan bir dizi psikolojik saplantı ve epistemolojik çarpıklığın detaylı dökümü yapılıyor. Bunlar çoğunlukla, izah olarak bile nitelenmesi mümkün olmayan, çoğu zaman « flaş...flaş... İfşa... » türünden çığırtaan iddialar olarak karşımıza çıkıyor. Bunları tek tek burada ele almaya bu kısa yazının ebatı ele vermeyeceği için, bu mantıksal safsatalar ve bilişsel yanılğılardan birkaç örneğin adını aktarmakla yetineceğim : kuşku üzerinden sonuç safsatası, onay çarpıtması, normallik önyargısı, vd...

Komploya dayalı izahlara inanmaya yatkınlığın arkasında, gerçekliği algılama konusunda yaygın olan iki eğilim yatıyor. Birincisi, kasıtlık inancı, diğeri doğrulama/onaylama refleksi.

İstisnasız bütün olayların arkasında belirgin bir amaç, bir kasıt olduğu inancı, komploya dayalı izahlara inanmanın önkoşuludur. Hele bu olay düşmanca veya olumsuz bir gelişme olarak algılanıyorsa, bunun arkasında yatan kötü niyete, gizli kasta işaret eden, onu ortaya çıkaran izahları benimsemek kolaylaşır. Bu aynı zamanda bir boşalma eylemidir. Öfkeyi, tatminsizliği, yoksunluğu, acıyı, çaresizliği ifade etmenin farklı bir yoludur. Olayın arkasında yatan komplonun sorumlularını bulup ortaya çıkarmak, birçok durumda nedenleri gayet haklı da olabilen bu tepkisel hislerin hınca dönüşmesini sağlar. Artık bu olumsuz olayın arkasında yatan güç ortaya çıkmış, kime hınc duyulacağı belli olmuştur ve bu bir anlamda belirsizliğin yarattığı güvensizliği telafi eder. Kime karşı hıncın yönlendirilmesi ve mücadele verilmesi gerektiği belli olduğuna göre, eksik olan güven duygusu kısmen de olsa yeniden oluşur.

Eğer olayın görünür nedeni çok basit görünüyorsa, bunun arkasında muhakkak başka bir daha büyük amaç ve gizli kasıt aramak, her şeyin önceden tasarlanmış bir iradenin sonucu olduğuna inanan ilahi irade veya mutlak determinizm inançlarına yatkındır. Örneğin Susurluk'ta mafya-devlet-siyaset üçgeninin ortaya saçılmasına yol açan araba kazasında, kamyonun tuzaklandığı, kamyon sürücüsünün gizli güçlerin adamı olduğu, yani kazanın bir komplo olduğu inancı hâlâ çok yaygın değil mi?

Birçok gizli ilişkinin, gizli olayın ortaya dökülmesinin öngörülmedik rastlantılar sayesinde olduğunu kabul edemez ilahi irade veya mutlak determinizm inancı. İktidardaki güçlerin birçok tasarrufunun eksik bilgi ortamında el yordamıyla alınmış kararlara dayandığını da kabul etmek istemez mutlak determinizme inananlar. Zaten mutlak determinizm inancı da ilahi irade anlayışının sekülerleşmiş hali değil midir?

Doğrulama/onaylama çarpıklığı ise, zaten inandığımız şeyleri, benimsediğimiz dünya görüşünü onaylayan/doğrulayan izahları kabul etmeye olan yatkınlıktır. Salt inançlardan hareketle olayları yorumlamaya yatkın olan kişilerde çok daha fazla görülen bu eğilim, alelacele yanıt üretme telaşı ve eleştirel düşünme refleksi eksikliğiyle daha da güçlenir.

Bu iki eğilimin birleşmesi, karşımıza çıkan olayla ilgili ifşa edilen bilginin inandırıcı olduğu kanaatini kendiliğinden yaratır, çünkü bu bilgide korkularımızın, früstrasyonlarımızın, endişelerimizin, çaresizliğimizin yansımasını buluruz. Aynı zamanda elbette bir dizi toplumsal olayda, bu olayı hazırlayanlar, meydana gelmesine vesile olanlar çoğu zaman belli bir niyetle hareket ettikleri için, niyet okuma yöntemi kendi başına yanlış değildir. Ama komplo anlatıları niyet okumayla sınırlı kalmazlar. Atfedilen niyetin maddi koşullarının da var olduğu varsayımından hareket ederler.

Sağ veya sol kökenli komplo anlatılarının ortak özelliği, gizli güçlerin ülkenin yönetimini belirledikleri inancıdır. Bu gizli güçler genellikle uluslararası alanda yer alırlar. Öneğin ülkede var olduğuna inanılan ama gizlenen doğal kaynakların kullanılmasını uluslararası gizli güçlerin engellediği iddia edilir. Bugün Türkiye’de ekonomiyi zirvelere taşıyacak özel madenler, petrol ve gaz yatakları olduğuna ama uluslararası gizli güçlerin bunların değerlendirilmesini engellediğine inanan insan sayısı sağda ve solda aşağı yukarı aynı orandadır. İçe kapanmaya dayalı tepki milliyetçiliği, farklı ırkların varlığına ve bunların davranış özelliklerine olan inançla beslenen ırkçılık, antiemperyalizm kisvesi altında ifade edilen öteki nefreti ve çoğu yerde antikapitalizm kisvesi altında sergilenen Yahudi nefreti (Soros figürü bunun yaşayan en canlı örneğidir)

Komplo anlatılarına inanmaya yatkınlık, kendi kendini doğrulayan bir mantık zincirine dayanır. Komplo anlatısını yalanlayan bulgular da komplonun bir parçası olarak algılanır. Kurguyla gerçek arasında gidip gelen bir anlatıdır komplo ve bizim hayal gücümüze hitap ettiği için caziptir. Büyülü bir dünyanın kapılarını aralar. Ve en önemlisi komplo anlatıları sonucun ifşa edileni doğrulaması üzerine kuruludur. İkiz kulelere saldırı CIA-MOSSAD ittifakının, terörle mücadele kisvesi altında saldırılarını başlatmak için düzenlediği bir komplodur, çünkü bu tarihten sonra terörle mücadele gerekçesi emperyalizmin uluslararası hukuku, temel insan haklarını askıya almasının bahanesi olmuştur ve geleceğin savaşlarına kapıyı açmıştır gibi bir komplo anlatısı, ifşa ettiğini olayın sonucuna bakarak doğrulatur.

Komplo anlatıları endişe verici dönüşümlerin veya büyük sosyal çatışmaların yaşandığı ortamlarda daha büyük yankı bulurlar. Bu yankıyı sertlik ve keskinlik yanlısı siyasal düşünce akımları genişletir, ona siyasal görünümlü içerik yüklerler. Günümüzde komplo anlatılarında bir patlama yaşanmasının en önemli nedeni, takriben yarım yüzyıldan beri giderek daha yoğun biçimde temsil sistemlerine olan güvenin yitirilmesi, aşırı bireyciliğin yükselmesi, günübürlük/kalıcı olmayana atfedilen önem ve değerin artması ve güvensizliğin yaygınlaşmasıyla, internetin herkese “bilgi” üretir olma olanağı sunmaya başlamasının kesişmesidir. Kesişmekten öteye birbirlerini karşılıklı beslemeleridir. Söylentinin bu kadar hızlı biçimde ve bu kadar çok kişiye ulaştığı bir ortamda, yarım yamalak birbirine iliştilmiş olgu ve iddialar bir göz atışta tüketilirken, yarattığı “bilgi” tufanı eleştirel düşünceyi köreltiliyor.

Okuldan üniversiteye, siyasal partilerden sendikalara ve gazetelere televizyonlara, uluslararası kuruluşlara, dini örgütlere olan güvenin hızla zayıfladığı bir ortamda, saplantılı bir şüphe kültürü yeşerirken, en büyük gıdasını, internet üzerinden yayılan ve en kolay erişilebilir olan “haberdar olma” kanallarından alıyor. Bu güvensizlik ve şüphencilik ortamında, komplo anlatıları bir tür kıyamet endişesinin dile getirildiği araçlara dönüşüyorlar. Kültür alanında bu kıyamet veya kıyamet benzeri temalı ürünlerin büyük ilgi görmesi bir rastlantı değil. Komplo anlatılarının her şeyi bir şekilde aydınlığa kavuşturan,

güçsüzlük ve çaresizlikten kaynaklanan endişelerimize yanıt veren, hınç ve öfkemizi yönlendirecek bir hedef gösteren güçlü bir cazibesi, hafifliğinin karşısında direnilmesi zor bir ağırlığı olduğu açık.

Komplo anlatılarının yaygınlaşarak sıradanlaştığı ve birbirini kovaladığı günümüz medyasında, solun komplo kurgularına itibar ederek halk kesimlerine sesini duyurmaya, onları “bilinçlendirmeye” çalışması, sonucu nafiye ya da hüsrana olan bir çabadır. Tam tersine, bugün ve burada solun yapması gereken, her türlü komplo anlatısını gerçek olgular ışığında deşifre etmek, bu anlatıların barındırdıkları gerçeklik kırıntılarıyla tamamen hayal mahsulü olanları dikkatle ayırmaktır. Bugün Batı dünyasında geleneksel gazeteciliğin önemi yeniden keşfedilirken, buna bir de haberlerin doğrulanması misyonu ilave oluyor. Birçok gazetenin en çok okunan sayfalarının “checknews” tarzı bir haberciliğin yapıldığı sayfalar olması anlamsız değil.

Her durumda sol düşüncenin temelinde eleştirel aklın yattığını ve solun kendi söylem ve iddialarına da eleştirel akıl yoluyla yaklaşmasının onun önemli özelliklerinden biri olduğunu unutmamalıyız. Komplo anlatılarına bel bağlamak, onları üretmek ve çoğaltmak ise eleştirel aklı köreltmek anlamına gelir ve bunun hangi siyasal akımın güçlenmesine zemin hazırladığını tarife gerek yoktur.

Kaynak: birikimdergisi.com